

Raisa GRECUdoctor în drept,
conferențiar universitar (USM)

CONSTANTIN STERE – UN MARE DOCTRINAR AL DREPTURILOR OMULUI

In this article Constantin Steres' concept of human rights and liberties is examined, which is expressed in the four of his works with judicial character. The opinions of the eminent jurist about the constitutional state, democratic state and state of law are communicated. The definition of the human rights given by Constantin Stere is analyzed. The opinions of the savant about the principle of respect for human honor and the principle of equality in front of law are brought up. Multiple examples concerning the proposals of Constantin Stere to stipulate in the constitution certain rights and liberties are brought up. The conclusion is made about the fact that Constantin Stere was an eminent theoretician of human rights and his concept about the human rights and liberties is still modern and important nowadays for the process of edification of the state of law.

Opera juridică a lui Constantin Stere include patru extrem de valoroase lucrări științifice: *Evoluția individualității și noțiunea de persoană în drept* (1897), *Introducere în studiul dreptului constituțional* (1903), *Curs de Drept Constituțional* (litografiat, 1910), *Anteproiect de Constituție, întocmit de Secția de studii a Partidului Țărănesc cu Expunere de motive de C. Stere* (1922).

Lucrările juridice ale lui Constantin Stere reprezintă o creație științifică vastă, complexă, profundă în domeniul de stat și drept, a cărei studiere poate și trebuie să fie realizată sub cele mai diverse aspecte. Ele conțin o materie teoretico-practică extrem de valoroasă pentru știința noastră juridică, antrenată în activitatea de elaborare a unui suport teoretico-practic necesar desfășurării eficiente a proceselor de edificare a statului de drept în societatea noastră.

Lucrarea de debut în știința dreptului a lui Constantin Stere a fost Teza de licență în drept cu titlul *Evoluția individualității și noțiunea de persoană în drept. Studiu sociologic și juridic*, publicată la Iași în anul 1897 și republicată în țara noastră în anul 1991 în culegerea de lucrări și studii steriene intitulată *Constantin Stere. Scrieri în cinci volume*. Lucrarea în cauză este și astăzi apreciată drept o veritabilă teză de doctorat.¹

La limita dintre sociologie și drept, cunoscând perfect ambele domenii – rezultat al muncii asidue de auto-

didact, căreia s-a dedicat în timpul exilului, precum și al studiilor la Facultatea de Drept a Universității din Iași, viitorul licențiat și-a propus să analizeze în teză procesul evoluției individualității pe parcursul dezvoltării societății umane de la comuna primitivă și pînă la contemporaneitate, să examineze cauzele apariției și esența unor astfel de fenomene, cum sînt *statul* și *dreptul*. În baza unui vast material științific, viitorul jurist urmărește în lucrarea sa cum din omul primitiv, trecînd prin stadiul de rob și obiect al dreptului, se naște cetățeanul cu drepturi depline. La baza evoluției respective stă, în opinia sa, munca, cooperarea socială, apariția proprietății private și, în sfîrșit, a statului și a dreptului. Totodată, autorul tezei este ferm convins că procesele respective s-au desfășurat de la o lipsă totală de orice individualitate spre o tot mai mare individualizare, spre o tot mai largă emancipare a individului de sub jugul voinței și al conștiinței generale impersonale, spre o libertate tot mai hotărîtă.

În teza de licență Constantin Stere enunță pentru prima dată ideea cooperăției sociale ca factor important în evoluția socială, susținînd că statul apare ca un reflex al formelor noi de cooperăție socială.

Cu referință la drept, în lucrare este formulat postulatul, conform căruia dreptul este rezultatul unui echilibru social nestabil, care se prezintă ca rezultanta celor mai diverse interese și tendințe antagoniste din societate.

Punctul de pornire al studiului asupra persoanei în drept ca centru de drepturi și obligațiuni este dreptul roman primitiv, care, însă, în viziunea autorului tezei, nu s-a ridicat pînă la conceptualizarea ideii libertății personalității umane. Analizînd concepția modernă de persoană în drept, autorul tezei susține că, odată cu înaintarea procesului de emancipare a individualității omenești de sub jugul diverselor formațiuni istorice, s-a schimbat și noțiunea de persoană în drept. Conform noțiunii contemporane, nu legăturile de cetățenie, de sînge sau de credință religioasă determină capacitatea juridică a omului, ci însăși calitatea de om. Viitorul jurist împărtășește opinia savantă, conform căreia omul ca atare, *orice om* este liber și *este subiectul adevărat al dreptului* (aici și în continuare evidențierile aparțin lui Constantin Stere).² În urma evoluției sociale, individualitatea omenească impune, după Constantin Stere, recunoașterea personalității juridice a unui om ca atare și înălțarea lui ca subiect adevărat al dreptului, centrul real al drepturilor și obligațiunilor.

În dezvoltarea ideilor respective viitorul licențiat ajunge la concluzia că, în legătură cu schimbarea conținutului real al noțiunii de persoană în drept, se schimbă radical și caracterul raporturilor dintre cetățeni și stat, statul devenind, conform expresiei sale, un fel de proprietate a cetățenilor.

În *Concluzia* tezei se susține că tot progresul omenirii poate fi privit ca o creștere a puterii de adaptare activă, care a mers paralel cu emanciparea individuală, cu mă-

rirea spiritului de critică și de inițiativă. În convingerea lui Constantin Stere, conștiința socială generală este o putere conservatoare și pasivă, iar voința și conștiința individuală sînt o putere de inițiativă și de invenție, o putere reformatoare și activă. Individul, personalitatea umană, omul este pentru viitorul jurist întruchiparea spiritului de inițiativă și transformare socială, deoarece acesta, „aruncînd fermentul ideilor noi și al invențiilor de geniu în atmosfera „conștiinței generale”, contribuie la crearea unei noi lumi intelectuale și morale”³

Lucrarea *Introducere în studiul dreptului constituțional. Partea I*, publicată la Iași, în anul 1903, este o operă științifică de o valoare teoretică aparte, un tratat clasic despre stat. Individualitatea umană, statul și paradigma corelației lor pe parcursul progresului social sînt cele trei obiective de bază care capătă un contur clar în noul studiu.

În lucrare și-au găsit dezvoltare și aprofundare multe din ideile științifice expuse în teza de licență și, în primul rînd, cea despre stat ca formă a unei vaste cooperări sociale, care este reiterată deja în *Prefața* lucrării. Analizînd semnele statului, autorul alătură celor trei caractere esențiale și general cunoscute ale statului – poporul, teritoriul și suveranitatea, cel de-al patrulea semn, care era, în viziunea sa, *cooperarea socială*. Este o idee extrem de valoroasă pentru societatea tranzitivă, care are nevoie, în cea mai mare măsură, de cooperare între membrii societății pentru atingerea scopurilor propuse.

Savantul considera că numai formațiunea statală a deschis omului calea spre emancipare individuală și dreptate socială și numai în stat și prin stat omenirea se poate bucura de dreptate, libertate și independență individuală, deși aceasta nu se întîmplă de la bunul început al vieții de stat. Constituționalistul niciodată nu a recunoscut atotputernicia statului în raport cu individul. Nu se modifică convingerea respectivă nici sub imperiul argumentului suveranității și a dreptului statului de a aplica față de individ, în caz de necesitate și în baza legii, forța de constrîngere. Și asta pentru faptul că, în viziunea sa, legea în statele democratice nu este decît expresia conștiinței juridice naționale și a interesului general. Astfel că intervenția statului, în asemenea condiții, este bazată pe considerațiuni de dreptate și moralitate, consideră savantul.⁴

Stere aprecia foarte înalt efortul și meritul poporului englez în istoria constituționalismului universal, considerînd, și pe bună dreptate, că geniul și energia rasei anglo-saxone au dăruit omenirii statul constituțional. Considerat un revoluționar înflăcărat, Constantin Stere, în realitate, se arată profund impresionat de continuitatea evoluției politice ca trăsătură distinctivă a dezvoltării statalității engleze.

Analizînd modul de preluare a principiilor respective de către statele continental-europene, autorul pune în evidență următoarele realizări deosebit de semnificative

ale Revoluției franceze: de a fi afirmat și aruncat în toiul luptelor politice două mari ordine de idei – principiul de suveranitate națională și ideea drepturilor individuale, sacre și inviolabile, anterioare și superioare drepturilor statului și de a fi impus constituționalismului continental constituția scrisă.

Sarcina principală, care a fost pusă în fața civilizației umane, a fost cea de a găsi o formă a vieții de stat, în care maximum de putere a comunității să fie compatibil cu cea mai intensă afirmare a individualității omenești și ea a fost rezolvată, în opinia sa, în forma de stat constituțional.

Savantul dă statului constituțional următoarea definiție: „.... Statul constituțional e, prin natura lui, o formă *progresistă* a organizației politice, în care nici o limită exterioară nu există pentru realizarea idealurilor celor mai înalte ale democrației moderne și în care factorul predominant în propășirea națională e poporul însuși, de conștiința și energia căruia atîrnă, în ultimă analiză, toată măsura puterii sale reale în viața politică și a prosperității sale morale și materiale, – de la bărbăția lui în luptă – direcția și mersul dezvoltării politice și sociale”⁵.

Statul democrat este definit de către Constantin Stere prin prisma apartenenței suveranității statului națiunii. În opinia sa, atunci, cînd după dreptul public al unei țări e stabilit că suveranitatea statului aparține corpului național însuși, aparține națiunii, această autoritate supremă în stat – suveranitatea – ia numele de suveranitate națională și acest stat este un stat democrat.

Fidel oportunităților practice, Constantin Stere ne pune la dispoziție un test foarte simplu în aplicare pentru identificarea conformității situației sociopolitice dintr-un stat principiilor democratice: „....dacă vrem să ne dăm seama întru cît instituțiile politice ale unui popor, sau o lege determinată, sau, în sfîrșit, orice dispozițiune specială, sînt compatibile cu principiile democratice, – putem să ne închipuim acest popor alcătuit exclusiv din oameni liberi și conștienți de drepturile și interesele lor, trăind într-un stat întemeiat pe o convențiune liber consimțită între toți membrii statului, și să ne întrebăm, dacă, în această ipoteză, sînt de admis instituțiile și dispozițiile date”⁶.

Concepția steriană asupra statului de drept este formulată în lucrarea *Anteproiect de Constituție elaborat de Secția de studii a Partidului Țărănesc cu o Expunere de motive de C. Stere*, publicată la București în anul 1922. Statul de drept este definit prin prisma delimitării acestuia de statul polițienesc; prin prisma responsabilității agenților puterii publice față de cetățeni și nu față de „suveran”, față de Statul întrupat în organele lui superioare și prin prisma destinației dreptului într-un asemenea stat, care constă în a da naștere unui drept subiectiv al persoanei, care oricînd poate fi valorificat cu ajutorul justiției.⁷

Un asemenea mod de tratare a individualității umane ca valoare socială supremă și plasarea omului înzestrat

cu drepturi și libertăți în centrul sistemului de drept, propriu lui Constantin Stere, constituie și astăzi trăsătura distinctivă a statului de drept. Majoritatea definițiilor contemporane ale statului de drept pornesc de la faptul că una dintre caracteristicile principale ale unui asemenea stat este garantarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului. Astfel că, în urma analizei mai multor definiții moderne, **statul de drept** poate fi definit ca **statul care garantează realizarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului**.

Lucrarea *Curs de Drept constituțional* este o expunere a prelegerilor de drept constituțional susținute de Constantin Stere la Facultatea de Drept a Universității din Iași în anul de studii 1910-1911. Ea nu a fost publicată și se păstrează la Biblioteca Academiei de Științe a României sub forma unor note de mână ale unui student, care a audiat *Cursul*.

Cursul de Drept constituțional prezintă o valoroasă materie științifică cu privire la concepția savantului asupra drepturilor și libertăților omului. Este relevantă convingerea profesorului că garantarea drepturilor și libertăților omului este unul din cele două aspecte de principiu, care, de rînd cu modul organizării puterilor în stat, constituie esența oricărei Constituții. Dezvoltînd ideea regimului constituțional, savantul la fel susține că cele două trăsături distinctive ale regimului în cauză sînt: colaborarea pentru guvernarea țării între șeful statului și reprezentanții poporului și garanțiile pentru drepturile cetățeanului. Astfel, Constantin Stere privea instituția drepturilor și libertăților omului doar într-o legătură organică și indisolubilă cu garanțiile realizării drepturilor proclamate constituțional. Nu mai puțin important este și faptul că instituția în cauză este pe parcursul Prelegerilor mereu analizată prin prisma garanțiilor acordate păturii sociale celei mai defavorizate – a țăranimii. Situația de fapt și de drept a țăranilor a fost pentru teoreticianul, profesorul, omul politic Constantin Stere un criteriu sigur de apreciere a situației în stat la capitolul drepturile și libertățile omului.

Vorbînd despre drepturile omului, Constantin Stere susține că oricine, pentru că este om, poate avea oricare drepturi, anume acelea ce-i asigură *dezvoltarea liberă și neîmpiedicată a tuturor facultăților ființei omenești, afirmarea individualității omenești* (evidențierea neapartine – R.G.), însă prin aceste drepturi nu se acordă posibilitatea participării la exercițiul suveranității, la guvernarea statului. Dimpotrivă, drepturile cetățeanului sînt drepturi politice, care dau posibilitatea de a participa la exercițiul suveranității.⁸ Apreciînd asemenea drepturi ale omului ca libertatea individuală, dreptul la proprietate și al., profesorul menționează că acestea sînt drepturi naturale și imprescriptibile, deoarece „... sînt legate de ființa omului, nu le poate înstrăina, nu le poate călca nimeni și oricîtă vreme ar trece de la nesocotirea lor, nu pot fi prescrise prin scurgerea vremii și omul trebuie să le reclame. Acestea sînt drepturile omului, nu ale cetățeanului”⁹

Constantin Stere punea la începutul tuturor începuturilor instituției în cauză două principii fundamentale: respectul pentru demnitatea umană și egalitatea în fața legii. Afirmarea primului principiu are loc, în viziunea sa, atunci, cînd legea tratează cu respect ființa omenească doar pentru faptul că este o ființă omenească – sacră și inviolabilă. Cît privește principiul egalității tuturor în fața legii, care se considera pe atunci un drept și pe care profesorul îl evidențiază din tot spectrul drepturilor, numindu-l și egalitate juridică, constituționalistul era convins că ultima este o condiție indispensabilă pentru statele moderne, care indică cu claritate gradul de propășire a unui stat.

În cadrul Prelegerilor, profesorul a tratat pe larg problema privind garanțiile reale de funcționare a instituției drepturilor și libertăților omului, vorbind despre necesitatea formulării lor nemijlocit în textul Constituției. În *Curs* sînt examinate în detaliu fiecare din drepturile și libertățile omului stipulate constituțional în acel moment. Astfel, savantul constituționalist apare în fața noastră într-o ipostază mai puțin cunoscută și recunoscută – de *mare doctrinar și apărător al drepturilor și libertăților omului*.

Cursul de Drept constituțional susținut de Constantin Stere este o dovadă incontestabilă a faptului că în momentul susținerii prelegerilor profesorul se prezenta deja ca un jurist savant conceptual convins și principial devotat ideilor umaniste, un doctrinar și apologet al drepturilor omului.

În lucrarea *Anteproiect de Constituție întocmit de Secția de studii a Partidului Țărănesc cu o Expunere de motive de C. Stere* (1922) Constantin Stere a dat ideilor sale despre dreptate, echitate socială, regim constituțional democrat, drepturile și libertățile omului forma unui proiect de Constituție. Acesta era conceput ca o variantă de alternativă a unui proiect de Constituție, care urma să fie propus pentru dezbateri în numele Partidului Țărănesc în cadrul lucrărilor de examinare a proiectului și de adoptare a viitoarei Constituții a României din anul 1923.

Constituționalistul este de părere că nu există, nu poate exista vreun text de Constituție „ideală”, potrivită pentru toate țările și pentru toate timpurile. În schimb, există, în viziunea sa, niște norme esențiale ce caracterizează un regim constituțional și democratic, asupra cărora nu este admisibilă nici un fel de tranzacție. Acestea se referă la garanțiile drepturilor și libertăților cetățenești și la realizarea principiului autonomiei locale și sînt numite de către savant „nodul problemei constituționale”, la ele fiind alăturată și cerința mai specifică, la care, considera savantul, nici un european nu se va gîndi – cea a necesității de asigurare a libertății alegerilor.¹⁰ Și în această lucrare Constantin Stere se va pronunța foarte convins în privința necesității creării unor garanții reale de realizare a drepturilor și libertăților

omului, susținând că declarațiile și garanțiile solemne din textele constituționale au relativ puțină valoare pentru realitatea regimului constituțional, dacă ele nu sînt sprijinite de „remedii”, care să asigure îndeplinirea drepturilor proclamate în ele.

Proiectul propriu-zis de Constituție încadrat în lucrare venea cu un șir de prevederi noi, care denotă un spirit extrem de avansat al viziunilor teoretico-practice ale lui Constantin Stere în materie de constituție și instituție a drepturilor și libertăților omului. Astfel, pentru a fi incluse în textul viitoarei Constituții se propunea: proclamarea egalității în drepturi între bărbați și femei cu abrogarea tuturor îngrădirilor capacității civile a femeilor; stipularea dreptului la libera circulație pe teritoriul țării și a dreptului la emigrare; acordarea unor garanții avansate de ordin socioeconomic păturilor muncitoare; acordarea unor garanții foarte sigure și avansate minorităților etnice și confesionale.

Cu certitudine, *Anteproiectul* propunea adoptarea unui șir întreg de norme constituționale ce vizau îmbunătățirea situației sociopolitice, economice și de drept a țărănimii: se prevedea a se recunoaște că dreptul de proprietate are la bază utilitatea publică și că dreptul de proprietate de orice natură este garantat de Constituție; se formula noțiunea de proprietate țărănească cu caracter juridic de proprietate de muncă; se găsea necesar de a stipula constituțional dreptul la coaliție al muncitorilor, inclusiv al țăranilor, care erau numiți muncitori agricoli, cu organizarea unor reprezentări legale, a consiliilor țărănești la nivel de comune și județe, precum și a Consiliului țărănesc general al țării.¹¹

Vom atrage atenția asupra faptului că multe din ideile steriene cu privire la stipularea în Constituție a unor sau altor drepturi ale omului au fost transpuse în viață doar după cel de-al doilea război mondial, iar unele – doar în ultimele două decenii, vorba fiind despre drepturi și libertăți de generația a doua și a treia.

Deși Partidul Țărănesc, din considerente de ordin politic, nu a înaintat *Anteproiectul* spre examinare în cadrul procesului de elaborare a noii Constituții, valoarea teoretico-practică a lucrării este inestimabilă, în ea găsindu-și expresie practică concepția științifică a lui Constantin Stere asupra conținutului unei Constituții, de care urmează să se ghideze în activitatea sa un stat de drept.

Fiind un adevărat tezaur științifico-practic, concepția lui Constantin Stere asupra drepturilor și libertăților omului, expusă în opera juridică a marelui nostru înaintaș, poartă următoarele trăsături distinctive: este inspirată din izvoarele spiritual-ideologice ale narodnicismului liberal rusesc și ale poporanismului, din sursele teoretice ale liberalismului occidental și din practicismul instituționalismului englez; are la bază o argumentare perfectă științifică; poartă un caracter complex; interpretarea normelor constituționale și de drept este strict axată la

condițiile concrete sociopolitice și economice de adoptare a lor; poartă un caracter practic pronunțat; tratează drepturile și libertățile omului în strînsă legătură cu garanțiile realizării lor; accentuează caracterul real al garanțiilor; tinde spre stipularea cît mai largă a garanțiilor drepturilor și libertăților omului nemijlocit în textul constituțional; este axată la cele mai înalte standarde de gîndire teoretico-practică europeană în domeniu la zi; poartă un caracter extrem de avansat, de perspectivă îndepărtată.

Întreaga operă juridică a lui Constantin Stere este axată ideii magistrale cu privire la individualitatea umană ca valoare supremă a societății și ca forță activă a progresului social.

Pentru Constantin Stere tot rostul evoluției sociale universale constă în crearea unui sistem sociopolitic cît mai adecvat scopului afirmării personalității umane în întreaga plenitudine a capacităților sale creative. În raportul individualitate umană – stat constituționalist plasează pe primul loc individualitatea umană, afirmînd cu multă convingere că omul trebuie să fie respectat de către stat pentru simplul fapt că este om. Instituția drepturilor și libertăților omului stă la baza constituirii acestui raport, iar principiul supremației legii este înțeles de către constituționalist ca un garant real al drepturilor și libertăților proclamate.

Prin opera sa juridică, Constantin Stere s-a afirmat ca un jurist savant, mare doctrinar și apologet al drepturilor omului, care și-a bazat întreaga sa creație științifică în domeniu de stat și drept pe principiile umanismului.

Referințe:

- ¹ A se vedea: Gh. Marinică, M.Cosma. *Apostolul se-ntoarce din surghiun. In memoriam Constantin Stere*. Ediția a II-a. – Ploiești, 2007, p.87, 89.
- ² A se vedea: C.Stere. *Evoluția individualității și noțiunea de persoană în drept. Studiu sociologic și juridic*. (Teză de licență în drept). – Iași, 1897 // Constantin Stere. *Scrieri în cinci volume*. Cartea a V-a. În viață, în literatură.... Studii, articole, note, amintiri. – Chișinău, 1991, p.355.
- ³ *Ibidem*, p.362.
- ⁴ A se vedea: C.Stere. *Introducere în studiul dreptului constituțional*. Partea I. – Iași, 1903, p.84, 89.
- ⁵ *Ibidem*, p.132.
- ⁶ *Ibidem*, p.97-98.
- ⁷ A se vedea: *Anteproiect de Constituție elaborat de Secția de studii a Partidului Țărănesc cu o Expunere de motive de C. Stere*. – București, 1922, p.27.
- ⁸ A se vedea: C.Stere. *Curs de drept constituțional (Litografiat)*, 1910. – Biblioteca Academiei de Științe a României, p.436, 437.
- ⁹ *Ibidem*, p.439.
- ¹⁰ A se vedea: *Anteproiect de Constituție elaborat de Secția de studii a Partidului Țărănesc cu o Expunere de motive de C. Stere*, p.49.
- ¹¹ *Ibidem*, p.85-182.

Notă: Prezenta publicație reprezintă conținutul discursului autoarei susținut în cadrul Conferinței internaționale științifico-practice „Rolul juristului în apărarea drepturilor omului”, desfășurate la Institutul Național al Justiției la 17-18 octombrie 2008.